

ASHULA VA RAQS: MADANIY MEROSNI SAQLASH VA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Yuldasheva Zuxra Salievna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali
"Xaliq ijodiyoti" fakulteti "Xaliq ijodiyoti" kafedrası katta o'qituvchisi

Muratbekova Turdigu'l Tursinbekovna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali
"Xaliq ijodiyoti" fakulteti "Ashula va raqs" ta'lim yo'nalishi talabasi

Anotatsiya: Bu maqolada ashula va raqs san'ati nomoddiy madaniy meros sifatida ko'rib chiqiladi, uning jamiyat, madaniyat va milliy o'zlikdagi roli tahlil qilinadi. Ashula va raqslarning saqlanishi va rivojlanishi bo'yicha dolzarb muammolar va imkoniyatlar muhokama qilinadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, ta'lim, davlat siyosati va xalq tashabbuslari orqali bu merosni yangicha shakllar bilan boyitish yollariga e'tibor qaratiladi. Yakunda maslahatlar va istiqbolli yo'nalishlar taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: ashula, raqs, madaniy meros, nomoddiy meros, meros saqlash, meros rivojlantirish

Аннотация: В этой статье рассматриваются ашула и танец как нематериальное культурное наследие, их роль в обществе, культуре и национальной идентичности. Обсуждаются актуальные проблемы и возможности сохранения и развития ашула и танца. Особое внимание уделяется современным технологиям, образованию, государственной политике и инициативам общества как путям обновления этого наследия. В заключении даются рекомендации и перспективные направления. **Ключевые слова:** ашула, танец, культурное наследие, нематериальное наследие, сохранение наследия, развитие наследия

Abstract: This article treats ashula (vocal-melodic art) and dance (movement art) as intangible cultural heritage, analyzing their roles in society, culture, and national identity. It discusses pressing challenges and opportunities for their preservation and development. Particular attention is paid to modern technologies, education, state policies, and community initiatives as pathways to enrich this heritage with new forms. In conclusion, the article offers recommendations and forward-looking directions. **Keywords:** ashula, dance, cultural heritage, intangible heritage, heritage preservation, heritage development

Ashula — xalq musiqa an'analarida qo'shiq, she'r yoki og'zaki ijodning melodik ijrosi bo'lib, judge — ovoz va ma'no uyg'unligi orqali xotiraga, hissiyotga ta'sir ko'rsatadi. Raqs esa harakat, bedan ifodasi va ritmik holatda ijro etiladigan san'at

bo'lib, ko'pincha ashula yoki musiqiy asos bilan uyg'un bo'ladi. O'zbek xalq musiqasi merosida ashula va raqs bir-birini to'ldiruvchi san'at shakllaridir. Nomoddiy madaniy meros tushunchasi UNESCO kontekstida madaniy ifoda, og'zaki ijodiyot, sahna san'ati, an'anaviy bilim va ko'nikmalar va boshqalarni qamrab oladi. Ashula va raqs aynan shu tur madaniy merosga kiradi. Ashula va raqslar jamiyatda milliy o'zlikni shakllantirish, ma'naviyatni boyitish, xalqlararo muloqotni yuritishda ham xizmat qiladi. Ular kishilarning ruhiy olamini boyitadi, tarixiy xotirani saqlaydi va an'analarni keyingi avlodlarga yetkazadi.

Bir nechta muhim muammolar ashula va raqs merosini saqlash va rivojlantirishda to'sqinlik qilmoqda.

Avlodlar uzilishi va ichki emigratsiya: Yoshlarning qishloqdan shahar yoki chet elga ko'chishi bilanoq mahalliy ashula va raqs an'analari unutilishi xavfi oshadi. An'anaviy ijrochilar kamayadi va ijro maktablari izolyatsiyaga tushadi.

Moda va pop madaniyat ta'siri: Globallashtirish va madaniy almashinuv natijasida pop-konsertlar, ommabop sahnadagi raqs va musiqalar keng tarqaladi. Tabiiy ashula va raqs uslublari unga nisbatan aerosiylanadi yoki deformatsiyanadi. Masalan, klassik yoki folklor raqslarning bahsli "koreografik bo'yash"ga duchor bo'lishi ehtimoli bor.

Qimmatli ijrochilar va ustozlar yo'qolishi: Ko'plab malakali ijrochilar yoki ustozlar vafot etadi yoki boshqa faoliyatga o'tadi, va ular bilan birga mahorat, repertuarlar, noaniq xotiralar halokatga uchrashi mumkin.

Moliyalashtirish va infratuzilma yetishmasligi: Ishonchli repertuar jamlanmalari, studiyalar, maktablar, sanktsiyalangan ko'rgazmalar va festivallar tashkil etish uchun mablag'lar yetishmasligi. Raqs va ashula san'ati markazlari, sahna va ovoz infrastrukturallari zaif bo'lishi mumkin.

Raqamli hujjatlashtirish yetishmasligi: Ko'pgina ijrolar yozma manbalarda saqlanmaydi, video-tasvir, notaviy qog'ozga tushirish yoki raqamli arxivlar yo'qolmoqda. Manbalar so'ngra tiklab bo'lmas holga keladi.

Qonunchilik va huquqiy himoya yetishmasligi: Madaniy merosni asrash bo'yicha qonun va siyosat elementlari bo'lishi kerak, biroq ba'zan nomoddiy meros bilan bog'liq himoya mexanizmlari zaif ishlaydi. O'zbekiston misolida nomoddiy merosni himoya qilishga doir ayrim normativ-huquqiy hujjatlar mavjud bo'lishiga qaramay, ularning amaliy samarasi va ijrosi ba'zan zaif bo'lishi mumkin.

Quyida ashula va raqs merosini saqlash va rivojlantirish uchun bir qator yo'llar, strategiyalar va amaliy chora-tadbirlar taklif qilinadi.

(1) Raqamlashtirish va multimodal hujjatlashtirish Video, audio, sensorli harakat yozuvlari (motion capture — MoCap) va 3D skanerlash texnologiyalari orqali ashula va raqs namunalari raqamli shaklga keltirilishi mumkin. Bu usul orqali ijro harakatlari, pozitsiyalar, ritmlar va musiqa elementi yuqori aniqlik bilan saqlanadi. Masalan, "Cultural heritage preservation through dance digitization"

maqolasida MoCap texnologiyasini namoyish etadi. Deep learning va sun'iy intellekt usullari yordamida videolardan harakat segmentatsiyasi, notatsiyalash va annotatsiyalash ishlari avtomatlashtirilishi mumkin. "Preserving and Annotating Dance Heritage Material" maqolasida bu usullar muhokama qilingan. Notatsiyalash tizimlari va ontologiyalar yaratish Labanotation kabi klassik raqs notatsiyalash sistemalari yoki yangi ontologiyalar (multimedia ontologiyalar) orqali harakat va musiqiy komponentlarni struktural ifoda qilish. Masalan, indian classical dance doirasida ontologiya yondashuvi raqsni saqlashda qo'llangan. Ta'lim va pedagogik integratsiya Maktab va oliy ta'lim muassasalarida ashula va raqs san'ati fanlari va kurslari o'qitiladi. Mustaqil raqs va ashula studiyalari, internat-studio tizimlari, mahalla markazlari orqali yoshlar bilan amalga oshiriladi. Ijtimoiy tarmoqlar, onlayn kurslar va video platformalar orqali ashula va raqs misollarini tarqatish va o'rgatish imkoniyati mavjud.

Xalqaro va mahalliy ashula-raqs festivallari tashkil etish orqali ijrochilarni rag'batlantirish, repertuarlar almashish, turli hudud an'alarini namoyish qilish. O'zbekistonda masalan "II Lazgi xalqaro raqs festivali" bo'lib o'tgan, bu Xorazm lazgisi san'atini saqlash va rivojlantirishga xizmat qilgan. Shuningdek, raqs spektakllari va teatr shock-larida ashula va raqs elementlarini kiritish orqali keng auditoriyaga yetkazish.

Davlat siyosati, moliyalashtirish va normativ bazani mustahkamlash Davlat darajasida nomoddiy madaniy merosni saqlash va rivojlantirish konsepsiyalari ishlab chiqish, budget ajratish, grantlar, stipendiyalar, subsidiyalar berish. O'zbekiston misolida 2020-yil 1-sentyabrdan "nomoddiy madaniy meros obyektlarini asrash va ulardan foydalanish faoliyati" qonuniy jihatdan qo'llab-quvvatlanishi belgilangan. Milliy va viloyat darajasida madaniyat markazlari, raqs-ashula maktablari va studiyalar tarmog'ini rivojlantirish. Hujjatli qo'llanmalar, repertuar banklari, arxivlar uchun qonuniy himoya mexanizmlarini yaratish.

Jamoatchilik va xususiy sektor hamkorligi Mahalliy jamiyatlar, folklor ansambllari, san'at jamoalari, notijorat tashkilotlar va xususiy sektor bilan hamkorlikda loyihalar qurish. Homiylik, sponsorlik orqali spektakl, studiya jihozlari, yozuv asbob-uskuna, stipendiyalar tashkil etish mumkin. "Kombinatsiya san'at va ta'lim" strategiyasi madaniy meros saqlashga qo'shimcha imkoniyatlar yaratishini ko'rsatuvchi tadqiqotlar mavjud. (7) Adaptatsiya va innovatsiyalar

Ashula va raqs an'alarini yangi ijodiy shakllarga moslashtirish: sahnaga mos koreografik rekonstruksiyalar, sahna-teatr elementlarini qo'shish, zamonaviy musiqa va raqs uslublari bilan sinergiya (fusion) tajribalari. Bunda asl ruhiyat saqlanishi kerak.

Virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR) orqali ashula-raqs tajribalarini interaktiv shakllarda taqdim etish mumkin. Bu yoshlarda qiziqish uygʻotadi.

Quyida baʼzi tadqiqot va tajribalardan misollar keltiriladi:

- “Cultural heritage preservation through dance digitization” maqolasi raqs anʼanalarini raqamlashtirish usullari va ularning qoʻllanilishi haqida tahlil beradi. “Preserving and Annotating Dance Heritage Material” maqolasi multimediyali annotatsiya yondashuvlarini taklif etadi, sunʼiy intellekt yordamida raqs materiallarini tahlil qilish imkoniyatlarini koʻrsatadi.

- “The Interplay of Dance and Cultural Identity: Preservation and Inheritance of Local Dance in the Context of Globalization” maqolasi raqs va madaniy identitet oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlik va globalizatsiya sharoitida qorishmalarni koʻrib chiqadi. Oʻzbekistonda Xorazm lazgisi raqsi YUNESKO nomoddiy meros roʻyxatiga kiritilganligi va unga bagʻishlangan festivallar tashkil etilishi misol boʻlishi mumkin.

- “Issues of Preservation of Forgotten Intangible Cultural Heritage” maqolasi Oʻzbekistonda unutilib borayotgan nomoddiy meroslarni saqlash muammolarini koʻrib chiqadi. Quyida amaliy takliflar va yoʻl xaritasi tavsiya etiladi:

1. Repertuar banki va arxivni yaratish — mamlakat boʻyicha ashula va raqs misollarini toʻplab, standart shaklda raqamli katalog tuzish; audio, video, notaviy yozuvlar jamlanmasini saqlash.

2. Ixtisoslashtirilgan studiyalar va maktablar tarmogʻi — hududlarda raqs-ashula maktablari va studiyalar ochish, malakali ustoz boʻlganlar bilan taʼlim yoʻlga qoʻyish.

3. Grant va stipendiyalar — yosh ijrochilar, rahbarlar va olimlar uchun stipendiyalar ajratish; ijodiy loyihalarga grant berish.

4. Festival, koʻrgazma, turnir va spektakllar — mahalliy va xalqaro darajada ashula- raqs festivallarini kengaytirish, ijrochilarni ragʻbatlantirish, repertuar almashish.

5. Texnologiyalar integratsiyasi — VR/AR, interaktiv ilovalar, mobil dasturlar yordamida ashula va raqs namunalarini keng auditoriyaga yetkazish.

6. Jamoat ishtiroki va tadbirlar — mahalla, maktab, madaniyat markazlarida master-klasslar, ochiq sahna kechalari, ijrochilar bilan “suxbat va ijro” tadbirlari tashkil etish.

7. Monitoring va baholash tizimi — meros saqlash boʻyicha indikatorlar, auditoriyalar, ijrochilar soni, repertuar miqdori boʻyicha muntazam monitoring.

8. Xalqaro hamkorlik — UNESCO, boshqa davlatlar folklor markazlari bilan almashinuv, tajriba oʻrganish va qoʻshma loyihalar.

9. Qonunchilik va siyosat takomillashtirish — nomoddiy merosni asrash boʻyicha qonun va normativ bazani yanada kuchaytirish, ijrosini taʼminlash.

Ashula va raqs sanʼati bizning madaniy merosimizning muhim qismi boʻlib, u milliy oʻzlikni, tarixiy xotirani, maʼnaviy boylikni ifodalaydi. Biroq, ular zamonaviy

sharoitlarda turli xavflarga duch kelmoqda: avlodlar uzilishi, texnologik inqiroz, moliyaviy cheklovlar va madaniy globalizatsiyaning bosimi kabi. Shu sababli, ashula va raqs merosini saqlash va rivojlantirish uchun sistematik chora-tadbirlar zarur: raqamlashtirish, notatsiyalash, ta'lim, festival va ko'rgazmalar, davlat siyosati va jamoatchilik hamkorligi. Innovatsion yondashuvlar (VR/AR, AI asosida annotatsiya) bu merosga yangi nafas bera oladi. Kelajakda yoshlar uchun ashula va raqsni o'rganish imkoniyatlarini oshirish, ularning ijodini qo'llab-quvvatlash orqali madaniy merosimiz jonlanadi va avloddan-avlodga uzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Ashula va raqs: milliy madaniyatimiz timsoli" — maqola inlibrary.uz
2. B. Abdurahimov, "Xalq musiqasi merosidagi mumtoz asarlarning ashula va raqs ansambllari repertuari uchun ahamiyati"
3. "Cultural heritage preservation through dance digitization"
4. "Preserving and Annotating Dance Heritage Material" (Garzarella va boshq.)
5. "The Interplay of Dance and Cultural Identity: Preservation and Inheritance of Local Dance in the Context of Globalization"
6. "Yangi O'zbekistonda milliy raqs san'atiga ..." (Karimova)
7. "Nomoddiy meros" — virtualmadaniyat.uz
8. "Issues of Preservation of Forgotten Intangible Cultural Heritage"
9. "Preservation and (Re)Creation of Dance Heritage in South ..." (SI Kim)